

**ARTİSTİK İFADƏ AZADLIĞI
SÖZÜN BİTDİYİ YER**

MÜNDƏRİCAT

<i>GİRİŞ.....</i>	<i>3</i>
<i>ARTİSTİK İFADƏ AZADLIĞI İLƏ BAĞLI BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏ.....</i>	<i>4</i>
<i>XATIRLATMA.....</i>	<i>6</i>
<i>MÖVCUD PROBLEMLƏR.....</i>	<i>9</i>
<i>A. KİNO.....</i>	<i>9</i>
<i>B. TEATR.....</i>	<i>10</i>
<i>C. MUSİQİ.....</i>	<i>11</i>
<i>D. RƏSSAMLIQ.....</i>	<i>12</i>
<i>E. GRAFFİTİ.....</i>	<i>13</i>
<i>F. YAZIÇI, ŞAIR VƏ YAYIMÇILARA TƏZYİQLƏR.....</i>	<i>14</i>
<i>ƏSAS HƏDƏF QRUPLARI</i>	<i>16</i>
<i>TÖVSIYƏLƏR.....</i>	<i>17</i>
<i>NƏTİCƏ.....</i>	<i>18</i>

GİRİŞ:

Fundamental insan hüquqlarında biri olan ifadə azadlığı Azərbaycan dövlətinin qoşulduğu bir çox beynəlxalq sənədlər tərəfindən qorunur. İfadə azadlığı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və bir çox əlaqəli qanunlar ilə də müdafiə olunur. Bu informasiya və fikirlərin sərbəst mübadiləsi, siyasi seçimlər haqqında açıq müzakirə və hökumətin hərəkətlərinə ictimaiyyət tərəfindən nəzarətə imkan yaradan hüquqdur. Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Avropa Şurası, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı üzvü olaraq, əsas beynəlxalq və regional insan hüquqları sazişlərinə qoşularaq ifadə azadlığı hüququna riayət etmək və onu müdafiə etmək öhdəliyi daşıyır.

Ancaq praktikaya baxsaq ölkədə ifadə azadlığının durumu acınacaqlı durumdadır. Nəinki ifadə azadlığı ümumiyyətlə bütün azadlıqlar hazırkı siyasi rejim tərəfindən pozulur. Beynəlxalq qurumlar dəfələrlə Azərbaycanı insna hüquqları ilə bağlı götürdüyü öhdəlikəri yerinə yetirməsini tələb etsə də, hökumət bu sahədə islahatlar etmək niyyətində olmayıb. İfadə azadlığı pozulması ilə bağlı Azərbaycana qarşı beynəlxalq məhkəmə qərarları çıxarılmışdır.

Artistik İfadə Azadlığının vəziyyətinin təhlili onu göstərir ki, bu sahədə problemlər həll edilməmiş qalıb. Art For Democracy Kampaniyasının təşəbbüsü ilə 2014-cü ildə [Artistik ifadə azadlığının durumunu əks etdirən hesabat](#) hazırlanmışdır və həmin hesabatda tövsiyələr də verilmişdi. Həmin hesabatda qeyd edilmiş problemlər həllini tapmaq əvəzinə vəziyyət daha da pisləşmişdir. Vəziyyətinin pisləşməsinin səbəbi hazırkı hökumətin insan hüquqlarına hörmət etməməsidir.

Ölkədə teatr, kino, rəssamlıq, küçə musiqisi, qrafiti kimi sahələrdə süni əngəllər yaradılır və hansı ki bu əngəllərin heç bir hüquqi əsası yoxdur. Ancaq ölkədə sistemli şəkildə korrupsiya və özbaşınalıq hökm sürdüyü üçün bu sahələrdə də əsassız qadağalar mövcuddur. Tənqidi musiqi səsləndirən rapçılara və onların ailə üzvlərinə qarşı hüquq mühafizə orqanları tərəfindən müxtəlif formada təzyiq edilir, küçə musiqisi ilə məşğul olmaq istəyən şəxslərə polis müdaxilələr edilir, tamaşalarda özünsenzura tətbiqi keyfiyyətin aşağı düşməsinə gətirib çıxarıb.

Hazırkı sənəddə artistik ifadə azadlığı ilə bağlı mövcud problemlər və onların həlli yolları, artistik ifadə azadlığı ilə bağlı beynəlxalq praktika və artistik ifadə azadlığının inkişafı üçün məsul olan qurumlara tövsiyələr ünvanlanıb.

Universal İnsan Hüquqları Bəyannaməsi özündə ilk dəfə olaraq ifadə azadlığı hüququnu təsbit edir və eyniadlı Bəyannamənin 2-ci maddəsində aşağıdakılar nəzərdə tutulur: Hər kəs fikir və azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa maneəsiz olaraq öz fikrində qalma və hər hansı vasitə ilə və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, informasiya və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bəyannamə məcbureddici xarakterli saziş olmasa da, 2-ci maddəsində müəyyən edilmiş ifadə azadlığı hüququ beynəlxalq adi hüquq norması kimi geniş qəbul edilmişdir, bu isə onun bütün dövlətlər üçün məcburi olmasını ifadə edir. Bundan sonra qəbul edilmiş bir çox beynəlxalq və regional hüquqi sənədlər ifadə azadlığını birbaşa müdafiə etmişdir.

Mədəniyyət insan şüurunu, fərd, cəmiyyət və dövlətin həyat, məişət və fəaliyyətini, texnologiyaları, istehsal və maddi vasitələri, iqtisadiyyat və siyasət, həyat tərz, ənənələr, millət və xalqların adətləri və mədəni irsi, milli və bəşəri ruhi dəyərlər, hüquqi, etik və estetik normaları, ictimai və beynəlxalq münasibətləri əhatə edir.

Dünya təcrübəsinə nəzər saldıqda Azərbaycanda incəsənət sahəsində olan vəziyyətdən tamamilə fərqli vəziyyət görürük. Bu fərqlilik incəsənətin hər sahəsində özünü göstərir. Məsələn üçün, ən yaxın qonşularımız olan Ermənistan və Gürcüstanda 7-8 Art Rezidensiyalar olduğu halda Azərbaycanda bu gün bir dənə də olsun belə bir qurum yoxdur. Məsələnin dəstəyi ilə yaradılan Art Rezidensiyaların funksiyası müasir dünya rəssamları arasında inteqrasiyanı və əməkdaşlığı gücləndirmək, rəssamlıq sənətindəki yeni tendensiyaların paylaşılaraq öyrədilməsidir. Və bunun üçün müxtəlif ölkələrdən seçilmiş peşəkar rəssamlar ayrı-ayrı şəhərlərdə açılmış Art Rezidensiyalarda periodik olaraq master klasslar keçirlər.

Başqa ölkələrdə küçə rəssamlığı çox populyardır. Rəssamlar insanların şəkil və yaxud canlı müşahidə nəticəsində portretlərini çəkirlər və bunun müqabilində də müəyyən məbləğdə pul alırlar. Bu təcrübə bir çox ölkələrdə - Çexiya, Rumıniya və ən yaxın qonşumuz Gürcüstanda dəb halını alıb. Bu həm rəssamların özlərini maddi cəhətdən təmin etməyə kömək edir, həm də incəsənət qapalı yerlə məhdud olmadığını göstərir.

Azərbaycanda graffitiyə görə insanlar həbs edildiyi halda bu incəsənət növü bir çox ölkələrdə çox populyarlaşmışdır. Graffitinin bugünə gəlib çatdığı dövrə qədər bu mövzuda Hugo Martinez, Bozo Texino, Taki 183 kimi şəxslər məşhur olub. Graffiti ilə məşğul olan bir çox şəxs öz kimliyini gizlətmək üçün Taki 183 kimi adlar istifadə ediblər. Taki 183

1969 - 1974 illəri arasında Washington və Manhattan'da metro stansiyalarında məşhur olmuşdur. Qonşumuz Türkiyə İstanbul, Ankara, Bursa, Adana və İzmir gibi metropol şəhərlərin körpülərində, arxa küçələrdə graffitiyə daha çox rast gəlmək olar.

Graffiti hazırda dünyanın bir çox böyük şəhərlərini gözəlləşdirən və tam da hamı tərəfindən qəbul edilməmiş bir incəsənət növüdür.

Bəzi şəhərlərdə isə graffiti tam şəkildə qəbul edilib və bu sənət adamları öz rəngarəng boyaları ilə şəhəri gözəlləşdirirlər. Hazırda dünyanın ən gözəl graffiti şəhərlər kimi şəhərlərə Stockholm (İsveç), Bristol (İngiltərə), Berlin (Almaniya), Buenos Aires (Argentina), Sao Paulo (Braziliya) misal göstərmək olar.

Kino da bir çox ölkələrdə daha yaxşı vəziyyətdədir. Misal üçün Latviyanın paytaxtı Rigada pulsuz film festivalları keçirilir və festivallarda yerli və xarici kinolar nümayiş etdirilir. Rejissorlar istədikləri mövzuda kino və yaxud sənədli film çəkə bilirlər. Bu siyasi, sosial və yaxud başqa mövzu da ola bilər. Bu cür festivallar insanların kinoya marağının artmasına gətirib çıxarır. Ancaq Azərbaycanda bu kimi festivallar keçirilmir.

Təkcə kino deyil hətta musiqi də Avropa və hətta qonşumuz Türkiyə və Gürcüstanda da Azərbaycandan daha yaxşı vəziyyətdədir. Latviya və Çexiya kimi Avropa ölkələrində pulsuz və yaxud pullu musiqi festivalları (pop, rock, jazz və sair) rast gəlmək olur, konsertlər təşkil edilir.

Azərbaycanda polislərin qadağan etdiyi küçə musiqi bir çox ölkədə çox maraqla qarşılır və hətta yeraltı keçid və küçələrdə mini konsertlər də təşkil edilir.

XATIRLATMA

Müstəqilliyin ilk illəri ilə - iqtisadi göstəricilərin və maliyyə imkanlarının aşağı olduğu dövrlə müqayisədə son 10 ildə neft pulları ilə zənginləşən ölkənin paytaxtının dəyişən siması və mədəni həyatı arasında fərq çox böyükdür. Bakının simasında incəsənətin inkişafı və önəmini nəzərə çarpdırmaq üçün göz oxşayan yeni tikililər nə qədər cazibədardırsa, mədəni həyatın gerilədiyini bir o qədər aydın görməkdədir. Son 10 ildə incəsənətin və mədəniyyətin inkişafının nümunələri kimi təqdim olunan Muğam Mərkəzi, Yeni Xalça Muzeyi, “Yarat” Studiyası, dünyanın müasir arxitektura inciləri sırasına daxil olan Heydər Əliyev Mərkəzi Azərbaycan incəsənətinə və mədəniyyətinə “süni görüntü”dən başqa yeni heç bir şey gətirməyib.

Rəyi soruşulan teatr, kino, musiqi, rəssamlıq sənətinin nümayəndələri, kulturoloq və folklorşünaslar ciddi tənəzzülün mövcudluğunu vurğulamaqla uçuşun daha da dərinləşdiyini qeyd edirlər. Və onların fikrincə, bu gün Azərbaycanda mədəniyyət və incəsənət sahəsində mövcud problemlərin kökü dövlətə və sistemə bağlıdır. İlk növbədə hakimiyyətin həyata keçirdiyi basqılar və təzyiqlər azad yaradıcılığı nəinki sıradan çıxarıb, hətta qorxu və özünüsensura əhval ruhiyyəsi yaratmaqla incəsənəti iflic vəziyyətə salıb. Bundan başqa həyata keçirilən bütün tədbirlər dövlətin sifarişli və maliyyəsi hesabına başa gəlir. Və nəticədə incəsənətin istənilən sahəsi dövlətin əlinə baxımlı vəziyyətdə qalıb. Bu da öz növbəsində həm keyfiyyətə, həm də kəmiyyətə kəskin təsirini göstərir.

Toplumun hissiyyatını, düşüncəsini, narazılığını özündə ən yaxşı əks etdirə biləcək yaradıcılıq folklordur – xalqın yaratdığı məhsuldur. Sistem nə qədər açıq və azad olarsa, yaradıcılıq da o qədər inkişaf edər. Ancaq cəmiyyətdə hökm sürən basqılar, qorxu hissi və özünüsensura bu inkişafın qarşısını alır. Buna baxmayaraq, bu gün Azərbaycan cəmiyyətində xalqın dilindən çıxan sadə və onun düşüncəsini, hisslərini ifadə edən məhsul az deyil. Məsələn, lətifələrdə dövrün eybəcərlikləri, ictimai həyatdakı yaramazlıqlar gülüşdoğurucu şəkildə tənqid edilir. Sistemin mövcud basqılarına rəğmən, onu ələ salan və küçümsədən incə yumorlu, acı istehza və kinayə ilə dolu lətifələr bu gün də populyarlığını itirməyib. Hətta hakimiyyətin birinci şəxslərini belə gülüş obyektinə çevirən lətifələr sosial mediada aktiv paylaşılır.

Bu gün Azərbaycanda 30-a yaxın teatr fəaliyyət göstərir. Onlardan 27-ı dövlət teatrı (yəni Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə tabedir), digərləri isə özəl teatrlardır (“ADO”, “Əsa”, “Marionet” teatrı). 1990-cı ildən sonra yaranan yeni Yuğ, Miniatur, Pantomim, Bələdiyyə, Kamera, İbrus və Gənclər teatrlarının əksəriyyəti sonradan dövlət teatrlarına çevrildi.

Ötən illərlə müqayisədə bu il dövlət büdcəsindən kinematografiyaya ayrılan vəsait ən azı 4 dəfə dərəcədə azalıb. 2017-ci ildə dövlət büdcəsindən kino çəkilişlərinə 1 milyon civarında manat pul ayrılıb və hökumətin sifarişi ilə çəkilən filmlər 1-2 say arası olub. Bir neçə il əvvəl isə dövlət büdcəsindən kinoya 6 milyondan artıq vəsait ayrılırdı. 3-4 milyon manat ayrılırdı. Hazırda Azərbaycanda dövlət və özəl sifarişlə ildə 10-15 film istehsal olunur. Bura özəl maliyyənin hesabına çəkilən filmlər də daxildir. Əslində özəl maliyyənin hesabına çəkilən filmlərin bümü 2015-2017-ci illərə təsadüf edir. Bu da böyük şəhərlərdə, əsasən də Bakıda sinema salonlarının sayının çoxalması ilə əlaqədardır. Son dövrdə özəl maliyyə ilə çəkilən filmlərin sayı 1990-cı illərin əvvəllərində olduğundan çox azdır. Özəl maliyyə 90-cı illərin filmlərinin keyfiyyətinə böyük təsir göstərmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, o dövrdə filmləri maliyyələşdirən şirkət və bank sahibləri cəmiyyətdə böyük nüfuzla sahib idilər. Hətta bir çox məmurlar belə özəl filmləri maliyyələşdirən iş adamlarına böyük rəğbət bəsləyirdilər. Bu cür iş adamlarının cəmiyyətdə artan nüfuzundan narahat olan prezident Heydər Əliyev 1996-cı ildə rəsmi tədbirlərin birində dediyi sözlə bu tendensiyanın qarşısını aldı: "Şirkət rəhbərləri, camaatın maaşını verə bilmirsiniz, kinoya pul xərcləyirsiniz".

2000-ci illərin əvvəllərində DVD formatda çəkilən filmlərin sayı çoxalmağa başladı. Ancaq hökumət piratçılıqla mübarizə adı altında yerli istehsalçıların fəaliyyətinə qadağa qoyaraq bu tendensiyanın da qarşısını aldı.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətini saran apatiya öz təsirini incəsənətdə də göstərir. Son illərin mədəni durğunluğu incəsənət insanlarının təqibinin, onların azad söz demək qorxusunun nəticəsidir. Azərbaycan kimi kiçik ölkələrdə incəsənətə qarşı qoyulan qadağalar onu inkişaf yox, əksinə məhv edir.

Neft pulları gələnə - 2000-ci illərə qədər mədəniyyət və incəsənətdə müəyyən azadlıq, rəqabət mühiti vardı, kreativlik daha çox idi. Hamı fərqlənməyə və sovetlərin əksini etməyə çalışırdı. Məsələn, "Sanar" ansamblının (1995-2005) ifaları, yanaşması çox maraqla qarşılanırdı.

Neft pullarının gəlişi özü ilə monopoliya gətirdi. Bütün maliyyə dövlətin əlində cəmləşdi. Mərhum prezident Heydər Əliyevin "iqtisadiyyatı güclü olan dövlət hər şeyə qadirdir" məşhur ifadəsi bugünkü Azərbaycan incəsənətinin və mədəniyyətinin durğunluğu çox gözəl ifadə edir. O illərdə hökumətdən maliyyə dəstəyi almaq və əllərində olan məhsulu realizə etmək üçün prezidentin şəninə bəstələnən mahnılar çoxalmağa başladı, simfonik poemalar yazıldı. Bu yolla sənət adamları özlərinə qapı açdılar. Ancaq o "qazandan" hamıya pay düşə bilməzdi və odur ki, bu proses sonradan səngidi. 2000-ci illərdən sonra hətta oliqarxlar

özləri mahnı yazaraq ən yaxşı müğənnilərə ifa etdirməyə və promotionu da özləri həyata keçirməyə başladılar. Beləcə balans itdi və monopoliya kreativliyi öldürdü.

İncəsənətin digər sahələri ilə müqayisədə rəssamlıq sənətində müxtəlif maneərlərdən və abstraksiyadan istifadə etməklə qapalı rejimlərin senzuralarından yan keçmək mümkündür. Lakin rəssam hisslərini və düşüncələrini əsərində bu və ya digər şəkildə ifadə etsə də, tamaşaçısının onu başa düşmək problemi ortaya çıxır. Senzura bütün avtoritar və diktatura rejimlərinə xas olan təzyiqlə vasitəsidir. Sovet dövründə də senzura var idi və bu senzura sosializm və kommunizm ideologiyasına xidmət etmək, bu çərçivədən çıxmamaq mahiyyətini daşıyırdı. Ancaq buna baxmayaraq əsərlərində fikirlərini azad ifadə edən rəssamlar da az deyildi. Və həmin rəssamlar təzyiqlə üzləşirdilər, təcridlə yox. Bu günkü Azərbaycanda isə azad fikirli rəssamlar tək-cə təzyiqlə deyil, həm də təcrid olunmaq – həbs edilmək qorxusu ilə yaşayırlar. Sovet dövrünün təzyiqləri azad düşünən rəssamların böyük layihələrdən uzaqlaşdırılması, dövlət sifarişlərindən kənarlaşdırılması şəklinə özünü göstərirdi. Azərbaycanda da arzuolunmaz incəsənət adamları, o cümlədən rəssamlar var ki, bu kimi təzyiqlərlə üzləşirlər. Lakin məsələ burasındadır ki, Azərbaycanda mövcud problemləri qabartmaq, yaradıcılıqla hökumətə qarşı çıxmaq stəyənlər birbaşa həbslə təhdid olunurlar.

MÖVCÜD PROBLEMLƏR

Artistic ifadə azadlığı ilə bağlı məsələləri həll edən bir neçə qanun var: “Mədəniyyət haqqında”, “Muzeylər haqqında”, “Turizm haqqında”, “Filmlərin yayımı haqqında” qanunlar mövcuddur. Ancaq praktikada bu qanunlar tətbiq edilmir, müstəqil incəsənət adamlarına müxtəlif təzyiqlər edilir, təzyiqlər nəticəsində incəsənət adamları ya ölkədən gedib, ya da bu sahədən uzaqlaşır. İstər teatr istər musiqi, istərsə də digər incəsənət sahələrində problemlər çoxdur ancaq problemləri həll etmək üçün ilkin olaraq siyasi iradə nümayiş olunmalıdır.

A. Teatr

2009-cu ilin may ayında Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə “Azərbaycan teatrı 2009-2019-cu illər Dövlət Proqramı” qəbul edilib. Bu proqramı hakimiyyət MDB məkanında analoqu olmayan bir proqram kimi təqdim edir. Ancaq 8 il keçməsinə baxmayaraq Proqramın 70%-i belə həyata keçirilməyib.

Rejimin yaratdığı qorxu xofundan doğan özünüsenzura tamaşaların seçiminə böyük təsir göstərir. Dövlətə məxsus teatr səhnələrində nəinki siyasi məzmunlu, hətta sosial məzmunlu tamaşalar belə səhnəyə qoyulmur. Bu gün Azərbaycan teatrında “arzuolunmaz aktyor” siyahısı mövcuddur. Bu aktyorlar baxışlarına, mövqelərinə görə “cəzalandırılaraq” tamaşalardan uzaqlaşdırılırlar, rol almaq imkanlarından məhrum edirlər.

Özəl teatrlar isə senzuradan kənar tamaşalar səhnələşdirdikdə açıq təzyiqlərlə üzləşirlər. Siyasi və sosial mövzulara müraciət edən “ODA” teatrı Matey Vişnekin “Səncə döyəcəklər?” əsərini səhnələşdirdikdən sonra polis onları kirayə etdikləri yerdən zorla çıxardı. Səbəb kimi “qonşuların şikayəti” əsas gətirildi. Teatrın üzvlərindən Elmin Bədəlov və İlqar Cahangir dəfələrlə polis bölməsinə aparıldı.

2016-cı ildə YUĞ teatrının binası söküldü və həmin teatra heç bir yardım edilmədi və hazırda da teatrın binası yoxdur. Onlar öz səhnələrini müxtəlif binalarda səhnələşdirməyə çalışırlar.

Son illər şou tamaşalarında ölkədəki siyasi, social-iqtisadi, mədəni və digər sahələrdəki tənəzzülü, məhkəmə ədalətsizliyini, polis özbaşnalığını, korrupsiyaya bulaşmış nazirləri, ümumilikdə sistemin bütün çürüklüyünü açıq gülüşə çevirən və ələ salan “Parni iz Baku” nun komandası mətbuat vasitəsilə təzyiqlərə məruz qaldıqlarını bəyan ediblər. Qeyd edək ki,

2000-ci il 6 dekabr tarixdə yaranmış “Planet Parni iz Bakı” KVN tənqidi teatr qrupunun əsas aktyorlarının son vaxtlar TV-lərə çıxışına məhdudiyət qoyulub. KVN ən azı ildə gülüş konserti təşkil edərək müxtəlif dövlət məmurlarını gülüş vasitəsilə tənqid edirdilər.

Mövcud olan digər bir problem teatr sənətini də öyrədən təhsilin səviyyəsi olduqca aşağı olmasıdır. Həm yaradıcılıq, həm də texniki imkanlar baxımından teatr sənətinin tədrisində ciddi problemlər mövcuddur.

Sistem azad düşüncəli insanların çevrəsini qapatmaqdadır və bunun davamı olaraq azad yaradıcı mühit də yox olub. Hakimiyyətə teatr lazım deyil. Çünki teatr kollektiv əməyin məhsuludur və bu da öz növbəsində müəyyən sayda yaradıcı və fərqli düşünən beyin deməkdir. Ona görə də hakimiyyət süst vəziyyət olan teatrların mövcudluğunda maraqlıdır. Əyalət teatrlarının çoxu tamamilə fəaliyyətsizdir. Füzuli, Şuşa, Ağdam, Qazax, İrəvan, Qusar teatrları formal mövcuddurlar. Regional teatrların ən başlıca problemlərindən biri də yer problemidir. Əksəriyyətinin binası yoxdur. Kirayə haqları çox baha olduğu üçün ayrıca yer götürmək teatr kollektivləri üçün mümkünsüzdür.

Dövlət teatrlarında işdən qovulma qorxusu ilə çalışan aktyorlar hökumətin tədbirlərində pulsuz işlədirlər. Aktyorlar maaş prinsipi ilə çalışırlar və qonarar almırlar. Tamaşaya gələnlərin bir qismi isə dəvətnamə ilə gəlir. Teatr direktorlarının, administrativ işçilərin yaradıcı işə müdaxiləsi adi hala çevrilib. Hətta kiçik məmurlar belə rejissorun işinə müdaxilə edirlər. Bu gün aktyorların populyarlaşması da ciddi nəzarət altındadır.

B. Kino

Kinoya qoyulan qadağalar və senzuralar konkret müəyyənləşib. Məsələn, siyasi, sosial, iqtisadi problemlərdən kənar, intihar, boşanma kimi mövzulardan uzaq komediya, melodrama, ailə dramı və bu kimi janrlara müraciət etmək olar. Bu gün çəkilən filmlərdə göstərilən mövcud problemlər qabarıq deyil, psixoloji problemlərin nəticəsi kimi təqdim olunur, qəhrəman əzilən qəhrəmandır, sistemlə mübarizə aparan deyil, öz yolu ilə mübarizə aparanlar görünür. Artıq sənətdə qadağalar özünüsenzuraya keçib. Yəni kinonu yaradan insanlar özləri qırmızı xəttin harda olduğunu bilirlər. 2000-ci illərdən sonra siyasi mövzuda çəkən peşəkar rejissorları Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində təhdid edərək qorxutdular. Hətta onların bəzi filmlərini internetdə belə tapmaq mümkün deyil.

Hakimiyyətin onun üçün təhlükəli sayılmayan əyləncəli və təbliğat filmlərinə ehtiyacı var. Odur ki, dövlətin sifarişini həyata keçirmək üçün qeyri peşəkarlardan istifadə olunur. Kinodan uzaq adamlar qeyri peşəkarlara dövlət sifərişi verir və bu da sonda pulların yeyilməsi ilə nəticələnir. Hətta elə filmlər var ki, çox aşağı keyfiyyətdə olduğu üçün sadəcə

nazirliyin arxivində atılıb qalıb, ancaq onun ərsəyə gəlməsi üçün xeyli vəsait xərclənib. Ümumiyyətlə 2000-ci ildən bu yana çəkilən filmlərin əksəriyyətində azad düşüncə, sənətə sevgi, entuziazm yoxdur. Kinonu yaradan insanlarda ideyanı həyata keçirmək üçün mübarizə və prinsipiallıq çatışmır. Mövcud problemlərin fonunda kino yaradıcılığında ruh düşkünlüyü əsas faktora çevirilib.

Son dövrlərdə məşhurlaşan rejissorlardan biri İmam Həsənov idi və onun ilk sənədli filmi "Müqəddəs İnek" (Holy Cow) bir çox festivallarda nümayiş olunub və mükafat qazanıb. Ancaq bu filmin çəkilişindən sonra İmama təzyiqlər başlanıb. O bu filmdən sonra işlədiyi Aztv-dən işdən çıxarılıb. Buna səbəb də həmin filmdə Azərbaycan cəmiyyətinin mental problemlərini filmdə göstərməsi idi. Aztv-də işdən çıxarılandan sonra heç bir işdə işləyə bilməyib.

Azərbaycanda kinonu peşəkar səviyyədə analiz edən, müzakirəyə çıxaran media orqanı, yaxud internet portal yoxdur. 2012-2013-cü illərdə Azərbaycan Gənclər Fondunun dəstəyi ilə "Fokus" analitik kino jurnalı çap olunurdu, ancaq o da hakimiyyətin qeyri hökumət təşkilatlarına basqılar dalğasında fəaliyyətini dayandırmalı oldu.

C. Musiqi

Musiqi industriyasının, bazar münasibətlərinin və beynəlxalq standartların yoxluğu, reklam bazarının monopoliyada olması peşəkarlığı öldürür. Bu da özlüyündə birbaşa azad mühitə bağlı olan məsələdir. Hakimiyyət hər şeyi monopoliyaya almaqla bütün prosesə total nəzarət etmək istəyir.

Hakimiyyət sənətə qarşı qeyri-tolerant yanaşması, sənətə ideoloji-siyasi qiymət verməsi ilə bir növ sənət adamlarını küsdürdü. Bunun nəticəsində son illərdə xeyli sayda incəsənət insanı ölkəni tərk etdi. Ölkədə qalanlar da fəaliyyətlərini azaltdılar.

Musiqilərində hakimiyyəti tənqid edən və yaxud hansısa siyasi və sosial məsələlərdən bəhs edən musiqiçilər və hətta onların ailəsi təzyiqlə məruz qalır. Repçi Camal Əli də bunlardan biridir. Camal Əli 2012-ci ildə hazırkı prezident İlham Əliyevi tənqid etdiyi üçün həbs edilib, işgəncələrə məruz qaldıqdan sonra ölkəni tərk etmişdi. Ancaq ölkə sərhədlərindən kənar da fəaliyyətinə hazırkı rejim tərəfindən əngəllər törədilirdi. Belə ki, Camal Əli və digər repçi Araz Slangue ilə birlikdə Art for Democracy kampaniyası çərçivəsində "Heykəl baba " adlı klip YouTube kanalında yayımlandıqdan sonra 2017-ci ilin yanvarında Camal Əlinin Bakıda yaşayan anası və bir neçə qohumu Bakı Şəhər Baş polis idarəsinə aparılıb. Polislər tələb edib ki, Camal Əli videonu silsin və ondan sonra onun yaxınları sərbəst buraxılacaq. Camal Əli

ilk öncə silməyə etiraz etsə də polislər onun ailəsinə təzyiq etməkdən əl çəkmədiyi üçün video sildi, ancaq digər şəxslər Camal Əliyə dəstək olmaq üçün videonu yenidən YouTube video kanalına yükləyiblər. 2017-ci ilin 20 aprelində Camal Ali Berlindən Gürcüstana gedərkən sərhəddən buraxılmayıb.

Küçə musiqisi

Bakıda bir neçə yerdə küçə musiqisi ilə məşğul olan insanlara rast gəlmək olar, hansıları ki polisə rüşvət verirlər. Yəni əslində bu tip musiqinin məqsədi insanlardan maddi dəstək toplamaqdır, ancaq polis bu yardımın musiqiçilərə çatmasına imkan vermir. Küçə musiqiçiləri adətən yeraltı keçidlərdə musiqi ifa edirlər. Ancaq polis ona rüşvət verməyən şəxslərin ifa etməsinə imkan vermir. Halbuki Azərbaycan qanunvericiliyə əsasən küçə musiqini qadağan edən hər hansı norma yoxdur. Küçə musiqisinə regionlarda demək olarki rast gəlmək olmur.

D. Rəssamlıq

90-cı illərdən sonra cəmiyyətdə rəssamlara münasibət dəyişdi, əvvəlki rəğbəti bayağı yanaşma əvəzlədi. Toplumun önəm verdiyi yeni “dəyərlər”və maddi imkansızlıq rəssamların sayının kəskin sürətdə azalmasına gətirib çıxardı. Dövr və şərtlər rəssamlığı içindən öldürdü. Sonucda Rəssamlıq Akademiyasını bitirənlərin bir çoxları başqa peşələrə üz tutdular. Rəssamlara texniki dəstək ola biləcək fondun yoxluğu, sifarişlərin kəskin azalması və ədalətsiz bölgü böhranı daha da dərinləşdirdi. Artıq Azərbaycanda özünü azad ifadə edən və fəaliyyət göstərən rəssam demək olar ki, qalmayıb.

Rəssamlığın inkişafına mane olan əsas səbəblərdən biri də azad fikrini ifadə etməyə yaradılan maneədir. Bir çox sənət adamları ya ölkəni tərk edir, ya da ifadə azadlığını içində boğur. Məşhur karikaturist Gündüz Ağayev məhz bu səbəbdən mühacirətə gedərək yaradıcılığını orada davam etdirir və bu gün ölkədə baş verən hadisələrə karikaturaları ilə ən tez reaksiya verən sənət adamıdır. Digər karikaturist Şaiq də basqılara davam gətirməyib mühacirətə üz tutmalı olub. Bu şəxslər öz əsərləri ilə ölkədə baş verən haqsızlıqlara etirazlarını bildirdikləri üçün təzyiqlərin hədəfinə çeviriliblər. bu cür təzyiqlər digər sənət adamlarının da qorxmasına və tam azad şəkildə sənətlərini həyata keçirməkdən imtina etmələrinə gətirib çıxarıb.

Rejimin qapalılığı, bütün sahələrə güclü nəzarəti yeni nəsil rəssamların yetişməsi üçün sədd oldu.

E. Graffiti:

İnsanlar öz fikirlərini müxtəlif yollarla ifadə edirlər, kimisi rəsmləri ilə kimisə yazdığı mahnılar ilə kimisə də yazıları ilə bunu edir. Bəzi insanlar isə divar və sair yerlərə fikirlərini yazırlar ki, bu da graffiti adı ilə məşhurlaşır. Graffiti ilə məşğul olan hər bir şəxsin öz tərzir olur, bəziləri sadəcə yazılar yazırlar, bəzilər müxtəlif personajlar çəkirlər. Graffitiyə maraq göstərən daha çox gənc nəsildir. Divarları rəngləmək qanunla qadağan olduğu üçün gənclər fikirlərini ifadə etməkdə çətinliklərlə də üzləşirlər. Gənclər digər ölkələrdə belə bir qadağanın olmadığını və bu sənətin daha çox inkişafı üçün şərait olduğunu bildirir.

Ancaq təbii ki, azad fikrini divarlara yazdıqları yazılar ilə ifadə etməyə çalışan gənclərə də təzyiq edilir.

Azərbaycanda 10 may hər il "Gül bayramı" kimi qeyd edilirdi, çünki bu gün mərhum prezident və indiki prezidentin atası Heydər Əliyevin anadan olduğu gündür. Bu bayrama milyonlarla manat pul xərcləndiyi üçün insanların etirazına səbəb olurdu. 2016-cı ilin aprelində Ermənistan hərbiçiləri ilə Azərbaycan əsgərləri arasında pozulmuş atəşkəs nəticəsində 100-dən çox Azərbaycan əsgəri şəhid olmuşdu və buna görə də Gül Bayramının keçirilməsinə etirazlar səslənirdi. 2016-cı ilin 10 mayında gənc fəallar Bayram Məmmədov və Qiyas İbrahimov Gül Bayramına etiraz olaraq mərhum prezident Heydər Əliyevin şəhərin mərkəzində yerləşən heykəlinə "Qul Bayramınız mübarək!" və "Fuck the system" şüarları yazmışdılar. Bu yazıdan bir neçə saat sonra gənclər polis tərəfindən oğurlanıb. 2 gün ərzində onlardan xəbər almaq mümkün olmamış və yalnız 2 gün sonra gənclərin narkotik ittihamı ilə həbs edildikləri barədə müvafiq qurumlar açıqlama yayıb. Gənc fəallar polis idarələrində işgəncələrə məruz qalıblar və onlardan məcburi şəkildə ifadə alınıb. Müstəqilliyini itirmiş məhkəmələrdən biri olan Bakı Ağır Cinayətlər Məhkəməsi gəncləri narkotik ittihamı üzrə təqsirli bilərək 10 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilməsi barədə hökm çıxarıb.

Eyni zamanda Gəncə şəhərində iki gənc də fikrini azad şəkildə ifadə etdiyi üçün inzibati qaydada həbs edilmişdi. 6 noyabr 2016-cı il tarixində gənc fəallar Elmır Məmmədov və Tapdıq Məmmədov şəhərdə bir divara "NİDA"-çılara azadlıq!", "Free Bayram", "Free Qiyas", "Əliyev, rədd ol" şüarları yazdıqdan sonra polisə müqavimət göstərmək ittihamı ilə təqsirli bilinib məhkəmənin qərarı ilə 30 sutka azadlıqdan məhrum edilmişdilər. Gənclər saxlanarkən polislər tərəfindən fiziki zorakılığa məruz qalıblar.

F. Yazıçı, şair və yayımçılara təzyiqlər

Azərbaycanda fikrini azad ifadə etmək istəyən, hazırkı hakimiyyəti tənqid edən istənilən incəsənət adamı təzyiqə məruz qalır, hətta həbs edilir. Həbsdə olan yazarlar və eyni zamanda həbsdə olmasa da barəsində cinayət işi açılmış yazarlar var.

Saday Şəkərli

Saday Şəkərli 2015-ci ilin dekabrında hədə qorxu ilə pul tələb etmək ittihamı ilə həbs edilib. Yazıçı 5 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilib. Yazıcının həbsinə əsas səbəb “Qurd ürəyi” kitabıdır. “Qurd ürəyi” kitabında Azərbaycanın keçmiş prezidenti Heydər Əliyev və indiki prezident İlham Əliyev barədə tənqidi fikirlər yer alıb. “Qurd ürəyi” kitabından qısa bir hissə: “Ölkə prezidenti Əbülfəz Elçibəy hakimiyyəti başına buraxıb öz doğma kəndinə - Kələkiyə qaçdı. İqtidardakılar birmənalı şəkildə Naxçıvan Ali Məclisinin Sədri Heydər Əliyevi ölkəni idarə etməyə dəvət etdilər. Xalqın etimad göstərən Prezident seçdiyi bir demokrat xalqın iradəsinə tüpürdü, xalqın iradəsi təsbeh kimi qırılıb ayaqlar altına səpələndi. Sovet illərindəki müsibətlər təkrarlanmağa başladı. Tutulasıları atdılar dama, başını götürüb ölkədən qaçanlardan hələ də xəbər-ətər yoxdu, qəzetlər öldürülənlərin siyahısını arabilir çap edib yadımıza salır. Bütün dünya siyasətçilərinin bir məqsədi vardı, Azərbaycanın təbii sərvətlərinə yiyələnmək. Dönə- dönə demişik ki, öz bölgələrinin, tayfalarının böyük adamı olmaqdan Azərbaycanın böyük adamı olmağa doğru ucala bilməyənlər özləri üçün böyüklük etalonunu əvvəlcə Heydər, sonra isə İlhamda görürlər. Onların H.Əliyevə münasibətini anlamaq olar. Günə bu gün onun ölüsündən də qorxurlar və torpağa verilməyincə diriləcəyinə inanmaqdadılar. Əgər ölkənin 112 professoru İlham Əliyevi özlərindən ağıllı hesab edirsə, əgər Qafqaz müsəlmanlarının ömürlük şeyxülislamı Paşazadənin, Azərbaycan yazarlarının ömürlük şeyxülislamı Anarın, Azərbaycan rəssamlarının, bəstəçilərinin və onların timsalında bütün adi azərbaycanlıların şeyxülislamı öz dövləti üçün İlham Əliyevi alternativsiz lider görürlərsə, Azərbaycanda din, elm, sənət, ədəbiyyat deyilən sahələrin durumunun çox-çox acınacaqlı olduğu göz qabağındadır”.

Tofiq Həsənli

Tofiq Həsənli hakimiyyəti və onun apardığı siyasəti tənqid edən şəxslərdən olub. O, tənqidlərini yazdığı satirik şeirlərdə ifadə edib və bu şeirlərini Youtube portalındakı səhifəsində yerləşdirib onları sosial şəbəkələrdə geniş şəkildə yayıb. Şeirləri arasında

Azərbaycanın keçmiş prezidenti olmuş Heydər Əliyevin siyasətini tənqid edən "Heydərnəmə" adlı silsilə şeirlər toplusu və başqa satirik şeirləri onun cinayət təqibinə səbəb olub. Şairin özü 2015-ci ilin yanvarında "Azadlıq" Radiosuna müsahibəsində şeirlərinə görə hədələndiyini, həbsinin real olduğunu bildirib

Əkrəm Əylisli

Yazıçı Əkrəm Əylisli 2016-cı il martın 31-də Venesiyada keçiriləcək ədəbiyyat festivalında iştirak etmək üçün yola düşərkən hava limanında saxlanılıb. Bundan sonra ona qarşı Cinayət Məcəlləsinin 221.1(xuliqanlıq) maddəsi ilə cinayət işi açılıb və hazırda da cinayət işi davam edir. Əkrəm Əylislinin 2012-ci ilin dekabrında çap etdirdiyi, erməni-azərbaycanlı münasibətlərindən bəhs edən "Daş Yuxular" romanında "xalqı aşağıladığı" iddia edilmişdi. Yazıçını bu kitaba görə prezident təqaüdündən məhrum edilmiş və ölümlə hədələnməmişdi.

Qanun Nəşriyyatı evi

Ölkədə müstəqil səslərə hərtərəfli təzyiqlər edilir. Hər hansı sahənin tənqidi ilə bağlı materialların çapına ölkədə qeyri-rəsmi qadağa qoyulub. Hansısa tənqidi hesabatı, fundamental hüquqların(seçki, birləşmək və sair) təbliği ilə bağlı bukletlərin, kitab və jurnalların çapını etmək demək olarki mümkün deyil. Bir çox çap mərkəzləri ümumiyyətlə bu tipli materialları çap etməkdən əvvəlcədən imtina edir. Ancaq yalnız "Qanun Nəşriyyatı Evi" bu tipli materialları çap etməyə razılıq verirdi ki, ona da təzyiqlər edildi. 12 iyun 2016-cı ildə "bomba axtarışı" məqsədilə polis tərəfindən nəzarətə götürüldü, "Qanun" nəşriyyatının binası ətrafına lent çəkilərək əraziyə giriş qadağan edildi. Axtarış üçün məhkəmə qərarı olmadığı halda polislər nəşriyyatın binasına giriblər. Polislər hər bir vərəqə, kitablara, hətta kitabların yerləşdiyi anbara baxılıb. Bütün bağlamalar açılıb. Əlyazmalarına, şəkillərə baxıblar. Eyni zamanda mətbəyə də baxıblar. Axtarışın keçirilməsinə səbəb isə Respublikaçı Alternativ Hərəkatının (REAL) həbsdə olan sədri İlqar Məmmədovun 2016-cı ilin sentyabrında keçiriləcək referendumla bağlı çağırışları olan bukletlərin çap edilməsi idi. Həmin bukletlərdə referendumun mənfi nəticələri barədə informasiya verilmişdi. İlqar Məmmədov prezidentliyə namizəd olan müstəqil şəxs idi və 2013-cü ildən saxta ittihamlarla həbs edilib.

Artistik ifadə azadlığı sahəsində mövcud olan problemləri həll etmək və inkişaf etdirmək üçün müvafiq addımlar atılmalıdır.

Problemləri həll etmək imkanına malik olanlar:

1. **Hökumət** – artistik ifadə azadlığı sahəsində mövcud olan problemlərin həllində ən böyük rol hökumətə məxsusdur. Çünki problemlərin həll edilməsi üçün siyasi iradə nümayiş etdirilməlidir və hazırda mövcud olan problemlərin səbəbi də hazırkı hakimiyyət nümayəndələridir. İncəsənət sahəsində olan problemləri həll etmək üçün dövlət proqramları qəbul etmək, azad fəaliyyət üçün şərait yaratmaq, insanların azad fikrini ifadə etməsinə maneələr yaratmamaq, incəsənətin hər növünün azad rəqabət şəklində olmasını təmin etmək dövlətin əsas vəzifələrindən olmalıdır.
2. **Yerli hökumət**-Regionlarda demək olarki vəziyyət paytaxtda olandan daha çətinidir. Bu məsələlərdə aktiv olmaq da yerli icra hakimiyyətlərinə aiddir. Çünki regionlarda siyasi azadlıqlar və müstəqilliklər daha məhdud çərçivədədir. Buna görə də rayonlarda hər hansı mədəni tədbirin təşkili daha çox səs salır. Regionlarda vəziyyəti yaxşılaşdırmaq, əhalinin bu sahəyə marağını artırmaq üçün regionlarda xüsusi festivallar təşkil etməli, kino, teatr nümayişləri keçirilməli, hətta orta məktəblərdə incəsənətlə bağlı xüsusi dərslər də təşkil edə bilər.
3. **Qeyri-hökumət təşkilatları**- Bu sahə ilə bağlı hökumətlə yanaşı qeyri-hökumət təşkilatlarının da üzərinə iş düşür. Bu sahədə olan boşluqların analiz edilməsi və həlli üçün təkliflər hazırlayıb hökumətə təqdim etmək və eyni zamanda incəsənət adamlarının daha peşəkar olması və maraq göstərdikləri incəsənət sahələrinin yeniliklərini öyrənmək üçün xüsusi treyninqlər, hətta uzunmüddətli kurslar keçirmək üçün layihələr həyata keçirmək qeyri-hökumət təşkilatlarının işidir.
4. **Maliyyə dəstəkləri** - Mövcud sahədə dövlətlə yanaşı incəsənət adamları özləri də bu sahənin inkişafı üçün addımlar atırlar. İncəsənət adamları xüsusi birliklər yaradıb birlikdə problemləri həll etmək üçün müvafiq yollar tapa bilərlər. Təbii ki indiki zamanda əsas problemlərdən biri maliyyə probleimidir. Çünki tamaşa nümayiş etdirmək, kino çəkmək, mahnı səsləndirmək və sair üçün maliyyə lazımdır. Ancaq maliyyə tapmaq da incəsənət adamlarının özündən asılıdır. İstər yerli istər də xarici sponsor tapmaq olarki, hansı incəsənət sahəsinə öz dəstəyini verməyi qarşısına qoyub. Bu adi bizneslər və yaxud da yerli və beynəlxalq maliyyə təşkilatları ola bilər.
5. **Mədəniyyət fondunun formalaşdırılması** – dövlət və xarici maliyyədən kənar yalnız vətəndaşların ianələrindən ibarət bir fond formalaşdırılmalıdır. Fondun əsas gəliri vətəndaşların ianələrindən formalaşması məqsədə uyğun hesab edilir.

- I. Azad mühit yaradılmalı, dövlətdən maliyyə və digər asılılıq minimum səviyyəyə endirilməli;
- II. Mədəniyyətdə və incəsənətdə də bazar münasibətləri və peşəkar menecment yanaşma formalaşmalı, beynəlxalq standartlara cavab verən industriya yaranmalı;
- III. İncənəsət adamlarının birləşə bilməsi, birliklər yaradılması üçün maneələr aradan qaldırılmalı;
- IV. İncəsənət adamlarının öz sahələrində inkişafını təmin etmək üçün müxtəlif təlimlər keçirilməli;
- V. Siyasi və digər sosial baxışlarına görə incəsənət adamlarının təqibinə son qoyulmalı;
- VI. Azad fikrini ifadə etdikləri üçün həbsdə olan şair Tofiq Həsənli, yazıçı Saday Şəkərli, gənc fəallar Bayram Məmmədov və Qiyas İbrahimov azadlığa buraxılmalıdır;
- VII. Siyasi partiyalar, QHT və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları hökumətlə birlikdə incəsənətin inkişafı üçün proqram hazırlamalı və həyata keçirməlidir;
- VIII. Nəşriyyat evi və digər incəsənət mərkəzlərinin fəaliyyətinə edilən müdaxilələrə son qoyulmalıdır;
- IX. İncənəsətin inkişafı üçün dövlət proqramı hazırlanmalıdır və beynəlxalq təcrübəyə müraciət edilməlidir;
- X. Bu sahədə mövcud olan qanunvericiliyə yenidən nəzər keçirilməli, qanunlar beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılmalıdır;
- XI. Təhsil müəssisələrində incəsənətin tədrisinin keyfiyyəti artırılmalıdır;
- XII. İncəsənət sahəsi üzrə peşə təhsil mərkəzlərinin yaradılmalı və gənclərin incəsənət ilə bağlı bilik və bacarıqları artırılmalıdır.

Artistik ifadə azadlığı ilə bağlı problemlər çoxdur ancaq hamısı həll oluna bilən problemlərdir ancaq bu problemlərin kökündə hazırkı hakimiyyətin basqılarının nəticəsi dayandığı üçün problemlərin həlli ilə bağlı ilk öncə siyasi iradə olmalıdır. Hakimiyyət Azərbaycanda müxtəlif idman yarışları keçirir və bu yarışlara milyonlarla pul xərcləyir və iddia edir ki, Azərbaycanı dünyaya tanımaq üçün bu yarışların keçirilməsində maraqlıdırlar. Ancaq təbii ki ölkəni dünyaya tanımağın ən yaxşı üsullarından biri incəsənətdir ki, bu sahəninin hərtərəfli inkişafını təmin etmək lazımdır. Necə ki, graffitinin məşhur olduğu ölkələr mövcuddur, Azərbaycan hakimiyyəti də bu sahənin inkişafında maraqlı olmalı və ölkəni bu kimi işlərlə dünyaya tanıtmalıdır. İncəsənət adamlarının müstəqil fəaliyyətinə qoyulan qadağalar aradan qalxmalıdır ki, inkişaf olsun. Yaradılan əngəllər incəsənət adamlarının ya ölkədən getməsinə ya da ümumiyyətlə bu sənətdən uzaqlaşmasına gətirib çıxarıb. Yeni proqramlar hazırlamaqla, müstəqil fəaliyyət üçün şərait yaratmaqla bu sahədən uzaqlaşmış şəxsləri yenidən cəlb etmək mümkündür.